

Historien kommer till liv

Släktforskning utan kunskaper om de villkor som gällde då ens anor levde blir lätt ett slags samlande av torra uppgifter om namn, födelse- och dödsdatum. Det gäller att få "kött på benen" som en släktforskare uttryckte det. Förstår man de ekonomiska, kulturella och sociala villkor som rådde vid tiden då ens släktingar levde så får man också större framgång i sitt eget släktforskande. Lokalhistoriska kunskaper är självklart nödvändiga om man ska förstå levnadsvillkor för enskilda människor i gången tid. Men även de större perspektiven tillför mycket. Historien upprepar sig inte heter det, men samtidigt påminner historiska förlopp i olika tider mycket om varandra. Detta gäller inte minst i judisk historia.

Jag ska exemplifiera detta med två böcker som jag nyligen har läst. Den ena är skriven av *Julia Phillips Cohen* och heter *Becoming Ottomans: Sephardi Jews and Imperial Citizenship in the Modern Era*. Den handlar om hur den judiska minoriteten i det Ottomanska riket under slutet av 1800-talet och fram till första världskriget försökte anpassa sig och bli goda undersåtar till sultanen.

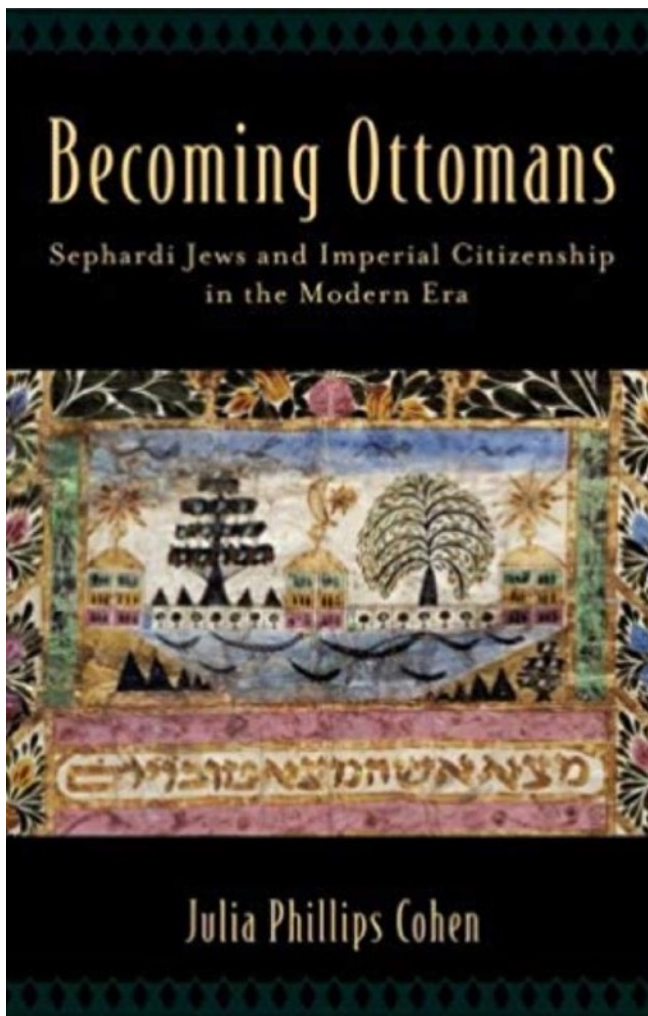

Foto: Thomas Fürth

Det Ottomanska riket omfattade på den här tiden inte bara dagens Turkiet utan även stora delar av Mellersta Östen och delar av dagens Balkan. Bortsett från den lilla gruppen av romaniots, judar som sedan romartiden bott i nuvarande Grekland och Turkiet, så bestod den judiska gruppen framförallt av sefarder som hade fått en fristad i det Ottomanska riket när de kördes ut från Spanien av inkquisitionen i slutet av 1400-talet.

De sefardiska judarna levde framförallt i i västra Mindre Asien och i vad som idag är norra Grekland. I Saloniki, dagens Thessaloniki, var judarna i majoritet och det förhärskande språket i den judiska minoriteten i hela det Ottomanska riket var ladino – judisk spanska som då skrevs med hebreiska bokstäver. Den judiska minoriteten omfattade ett par hundra tusen individer och hade i slutet av 1800-talet en utvecklad press med flera dagstidningar på ladino.

Vad Julia Phillips Cohen på ett mycket intressant sätt lyfter fram i sin bok är hur den judiska gruppen i och med emancipationen försökte bli lojala undersåtar i det muslimska ottomanska riket. Rabbiner och andra judiska ledare försökte få de egna att se sig som ottomaner fast man inte var muslimer eller talade turkiska. Det gjorde också att den judiska eliten kom i motsatsställning till sionismen. Sionisternas strävan efter en judisk stat i dåvarande Palestina blev extra kontroversiell då Palestina var en provins i det Ottomanska riket. Strategin att bli "ottomaner" medförde också att den judiska gruppen många gånger kom i konflikt med andra icke muslimska minoriteter i det Ottomanska riket. Det gällde inte minst de kristna grekerna.

Men boken ger också ett perspektiv på den judiska emancipationen i Centraleuropa och till vis del även i Sverige. Att se sig som tyska eller svenska mosaiska trosbekännare framstår som en variant av att bli ottomaner. Man ville såväl bli en del av det land där man levde. Något som vi vet inte alltid accepterades av majoritetsbefolkningen. Julia Phillips Cohen citerar den ottomanske konsuln i Marseilles, som när företrädare för den judiska minoriteten visade sin tacksamhet gentemot det Ottomanska riket för att de under flera hundra år hade fått en fristad undan den spanska inkquisitionen, sa att om judarna hade verkligen uppfattat sig som ottomaner så hade de inte behövt känna någon tacksamhet. Han menade att det var som gäster de kände tacksamhet.

En annan bok som jag nyligen läst som också gav perspektiv på den judiska historien är [*Juan Marcos Bejarano Gutierrez Secret Jews: The Complex Identity of Crypto-Jews and Crypto-Judaism*](#). Den berättar den judiska historien på iberiska halvön under både västgotiskt, muslimskt och kristet styre fram till att judarna slängdes ut eller tvångsdöptes i slutet av 1400-talet samt tiden därefter fram till nutid. Den muslimska perioden i Spanien har oftast framställts som en gyllene tid för den judiska kulturen. Jämfört med både den västgotiska tiden före den muslimska och den kristna efter så var livsvillkoren bättre för judarna under muslimskt styre. Men Juan Marcos Bejarano Gutierrez nyanserar den traditionella bilden. Något himmelrike var det inte. Snarare var det i

övergången mellan muslimskt och kristet styre som den judiska gruppens livsvillkor var som bäst.

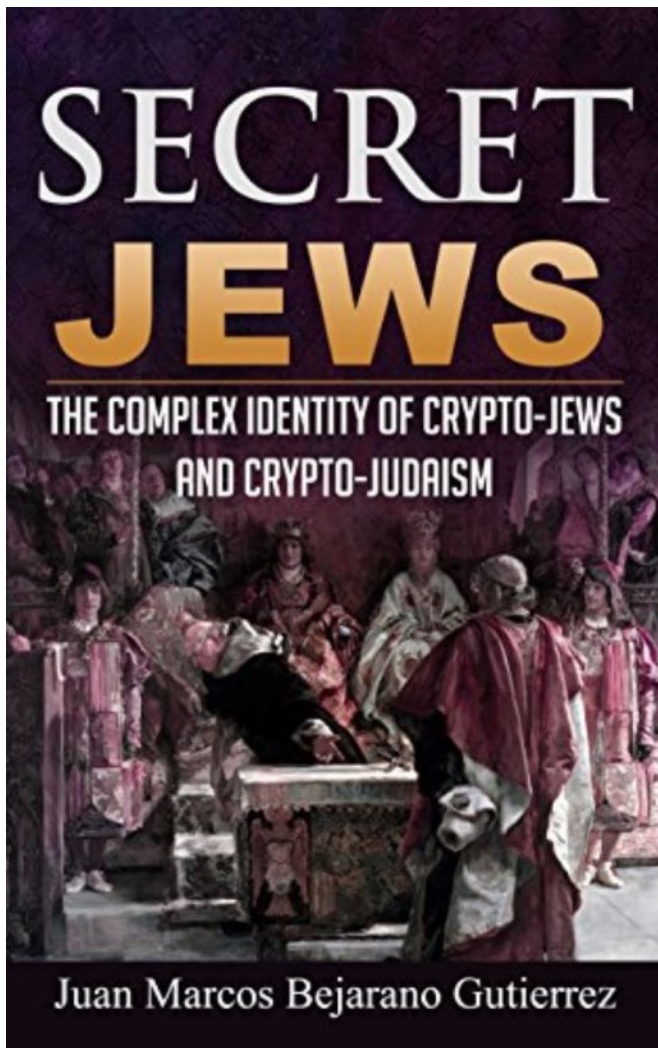

Foto: Thomas Fürth

Från 1391 och fram till 1490-talet då judarna kördes ut från först Spanien och sedan från Portugal var en tid av förföljelse styrd av kyrkan och den världsliga makten. I boken *Secret Jews* får man skildringar av 1400-talets förföljelser av judarna i det medeltida Spanien som ingalunda står efter 1900-talets Förintelse i sin aggressivitet och våldsamhet. För de samtida judarna måste inkquisitionen upplevts lika brutal som 1900-talets nazism. Inkquisitionen i 1400-talets Spanien saknade nazismens industriella verktyg men hade samma brutalitet och uppvisade samma bottenlösa ondska.

Boken *Secret Jews* handlar också till stor del om de s k kryptojudarna eller nya kristna. Förr kallades dessa marranos – men detta är ett skällsord då marranos på spanska betyder svin. En annan beteckning

för den här gruppen som börjar användas mer och mer är anusim (de tvingade på hebreiska). De uppträdde ute i samhället som kristna under 1500-talet och fram till vår tid men behöll sin judiska tillhörighet eller i varje fall delar av den privat i familjen och i det egna hemmet.

Men *Secret Jews* lyfter också fram en liknande problematik som genomsyrar *Becoming Ottomans*. Hur de nya kristna än anpassade sig verkar de förbli "de andra" som aldrig fullt ut accepteras av majoritetssamhället. Parallellen till den turkiske Marseilles konsulns utsaga om de ottomanska judarna och synen på de nya kristna i Spanien är slående.

Thomas Fürth, ordförande Judiska släktforskningsföreningen